

You have downloaded a document from

The Central and Eastern European Online Library

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers, research institutes, and various content providers

Source: Балканистичен Форум

Balkanistic Forum

Location: Bulgaria

Author(s): Nurie Muratova, Kristina Popova

Title: „Каквото знаем, ще го напишем“. Мюсюлманите в Сърбия и България през погледа на един пътешественик от Индия
'We will Write Down Everything we Know'. Muslims in Serbia and Bulgaria Through the View of an Indian Traveler

Issue: 1/2018

Citation style: Nurie Muratova, Kristina Popova. "„Каквото знаем, ще го напишем“. Мюсюлманите в Сърбия и България през погледа на един пътешественик от Индия". Балканистичен Форум 1:373-390.

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=588967>

Нурие Муратова, Кристина Попова
 Югозападен университет „Неофит Рилски“
 [nmuratova@gmail.com; chadoblg@yahoo.com]

„Каквото знаем, ще го напишем“.

Мюсюлманите в Сърбия и България през погледа на един пътешественик от Индия¹

Abstract: *The travel notes of Abdurrahman Seoharvi about his journey in August 1912 in the Balkan countries (Bulgaria and Serbia) are a specific view toward these countries in the eve of the Balkan wars 1912-1913. Inspired by publications about Muslims in China and Russia he was interested to see and describe places, towns and people, cultural and religious relationships and costumes, educational progress of the Muslim population in the Balkans. The traveler from India spent several days in Belgrade, Nish, Sofia, Plovdiv and other places and met people especially from the Muslim societies in the visited towns. The travel notes of Abdurrahman Seoharvi were published in English language after coming back to India in the “Comrade” newspaper in Delhi. The publications were found by Prof. Dr. Satinder Kumar Vij, a famous expert of the cultural contacts studies between India and Bulgaria. Dr. Vij found them in the process of his research in Indian libraries and archives of documents about Bulgarian and Balkan history.*

Key word: *travel notes, Muslims, Balkans, India.*

В началото на август 1912 г. Абдуррахман Сеохарви, мюсюлманин от Индия, на път за Константинопол посещава Сърбия и България, като се спира в Белград, София и Пловдив. Неговите пътни бележки и впечатления са публикувани в три поредни статии през месеците май и юни 1913 г. във в. „Комрид“, вестник на мюсюлманите в Индия, издаван в Делхи. Десетилетия по-късно, през 1980-те г., изследователят на българо-индийските връзки и изтъкнат българист д-р Сатиндер Кумар Видж попада на рядък екземпляр от „Комрид“, запазен в библиотеката Джамия в Делхи и прави копие, което предава на българските архиви². Откриването на тази поредица статии от Сатиндер Кумар Видж е част от негов голям проект за издирване, превеждане и публикуване на документи за българската и балканската история в индийските библиотеки и архиви. В хода на тези издирвания през 80-те години на XX век,

видният индийски българист се натъква в Индия на редки издания и множество документи, които грижливо описва и аотира, като по-късно ги подготвя за печат. През лятото на 1986 г., той пише в София в едно свое писмо до Министерство на културата:

„...Вярвам, че получихте предишното ми писмо, изпратени чрез г-н Канчев, съдържащо списък на стари и редки книги по отношение на Балканския регион, които намерих тук. Ще се радвате да научите, че оттогава аз неочаквано открих голям брой непубликувани документи от правителствените архиви, отнасящи се до Априлското въстание, Руско-турската война 1877 – 1878, Итало-турската война³, Балканските войни и Първата световна война. Това са документи от британско-индийския период, отразяващи отношението на британско-индийското управление към тези събития. Вече подготвих един опис на тези документи и сега подготвям и едно резюме.“⁴

За съжаление, този забележителен проект на Сатиндер Кумар Видж не успява да се осъществи докрай, въпреки че той подготвя за печат един сборник документи.

В бележките си по намирането на статиите на Абдуррахман Сеохарви в Делхи, Сатиндер Кумар Видж прави за българските си колеги характеристика на вестник „Комрид“, както и на гледната точка на автора им. Той посочва, че вестник „Комрид“ застъпва широко разпространяващите се сред мюсюлманите в английските колонии по това време идеи за световната общност на ислямския свят. Това определя политиката на вестника да публикува статии за живота на мюсюлманите в други краища на света.

Според Кемил Айджън, изследвал зараждането на идеята за общ мюсюлмански свят: „Мрежите, които се създават благодарение на техническите нововъведения, са посредникът на панислямската идея, провокирана от нуждата да се противопостави на идеята за мюсюлманската раса, родена в империите. Така постепенно – пише Айджън – мюсюлманската солидарност придобива стратегическо значение, а султаните в Османската империя като най-видни владетели, се радват на почит и уважение от всички мюсюлмански общности по света. Нещо повече, целта на мюсюлманските интелектуалци – реформатори, е да докажат, че ислямът е съвместим с модерността“.⁵

Представител именно на тези мюсюлмански интелектуалци в Индия, застъпващи се за напредък и модерно образование е и Абдуррахман Сеохарви.

Той идва на Балканите с конкретната цел да информира индийските читатели за положението на мюсюлманите и затова статиите (озаглавени „Ислямът в Сърбия“ и „Ислямът в България“) не отразяват общо пътните му впечатления, а имат конкретна насоченост. Въпреки че основната му цел е да даде конкретни данни за различните народности сред мюсюлманите на Балканите, тяхната численост, образователните институции, кариерните и властови възможности в съответните страни, той споделя и някои общи впечатления от преживяванията си в големите балкански градове.

Сатиндер Кумар Видж предполага, че Абдуррахман Сеохарви е млад човек, вероятно от средите на индийските студенти, които учат на Запад в първите десетилетия на XX век. Нашите издирвания доведоха до намирането на нова информация за него, от която се очерта образът не на студент, а по-скоро на интелектуалец - юрист с научни интереси в областта на правото. В дигиталните каталози на няколко немски библиотеки фигурира труд на Абдуррахман Сеохарви върху изворите за ислямското право, публикуван на немски език в 1914 г.⁶ Също така в един брой на научното списание на немското дружество за изучаване на Изтока⁷ се съобщава за починал през 1918 г. член на дружеството на име Абдуррахман Сеохарви, адвокат в Делхи. При липсата на друга информация, приемаме, че този адвокат и учен, завършил вероятно образованието си в Германия и участник в немското дружество за изучаване на Изтока, е именно пътешественикът, посетил Балканите през 1912 г. Тези данни съвпадат и с информацията, че той използва именно немски език при разговорите си с някои от мюсюлманските дейци в България. Годишите, прекарани в Европа и европейското образование, личат и в увереното му бороване при определянето на европейските архитектурни стилове, както и в познаването на тенденциите на „последната парижка“ мода.

Като импулс за своя специален интерес към положението на мюсюлманите в Сърбия и България Сеохарви посочва статии в „Комрид“, които описват положението на мюсюлманите в Китай и Русия. Това потвърждава извода, че тези публикации отговарят на политиката на индийското издание, насочено към по-тесни връзки между мюсюлманите в света и по-доброто им взаимно опознаване и сближаване.

За двете седмици престой на Балканите Сеохарви смята, че е получил достатъчно възможности да намери автентична и вярна информация, като основният му източник за Сърбия е шейх – юл – мюфтията на мюсюлманската общност, а в България успява да проведе повече срещи и да натрупа лични наблюдения.

От разказа му за престоя на Балканите се вижда също, че идването му е свързано с предварителни проучвания. Личи, че той е предварително осведомен и за институциите, и за имената на хората, с които трябва да установи контакт в Белград, Ниш, София и Пловдив. В първата си статия той описва положението на мюсюлманите в Сърбия, а втората е разказ за пристигането, срещите и впечатленията му от София и Пловдив. Третата статия е продължение на втората и дава най-вече конкретни сведения и данни за образованието, културните и политически институции на мюсюлманите в България. Като използва най-вече термина „мохамедани“, който тогава е в международна употреба, Абдуррахман Сеохарви назовава основните групи мюсюлмани в България: турци, помаци, роми, като дава кратки описания за тях. Интересува се живо и от политическата ситуация на Балканите и се вълнува от съдбата на Османската империя след поражението на империята в Итало-турската война

като се стреми да дискутира тези събития и със своите събеседници в Сърбия и България. Посещението му в България съвпада с навечерието на месеца Рамазан, което дава възможност да се датира доста точно в началото на август през 1912 г. Той споменава също, че учениците в педагогическото училище в Пловдив, чиято библиотека той посетил, са били във ваканция, което също потвърждава времето на посещението. Това са дните в навечерието на Балканската война, която започва само два месеца по-късно, вече е създаден Балканският съюз. Напрежението, свързано с подготовката за войната, се чувства в описанието на Сеохарви.

Попаднал в различна географска, културна и езикова среда, Абдуррахман Сеохарви обръща особено внимание на външните изрази на културата – архитектурния облик на градовете, облеклото на гражданите, жестовите и чертите на техните лица.

За разлика от европейските пътешественици, които, както тогава, така и днес, са чувствителни най-вече към видимите белези на Ориента в българските градове, Сеохарви възприема София като „прекалено европейска“. За него тя се е превърнала в „нов Петербург“. Западната култура и европейска архитектура го карат да чувства мястото като монотонно, скучно и безинтересно. Въпреки че му липсва многообразието и пъстроцветието на Изтока, той е впечатлен от гледката на църквата със златен купол в столицата, която възприема преди всичко като символ на власт.

Единственото преживяване на близост, което Абдуррахман Сеохарви описва за престоя си в София, е срещата му на една софийска улица с красива млада мюсюлманка. Той подробно се спира на хубостта на нейното лице, цвета на кожата, нейните очи и коси, както и опита си да я заговори. Сеохарви изказва предположението, че тя е от ромски произход и припомня тезата за произхода на ромите от Индия.

Сеохарви посещава в Пловдив джамията, както и мюфтийството. Трина души, според него, стоят начело на новите течения сред мюсюлманите в България – редакторът на вестник „Балкан“ Адем (Етем) Рухи Бей⁸, просветният деец Халил Зеки (Заки) Бей⁹ и търговецът Ахмед Фаик Бей. Особено е впечатлен от личността на Халил Зеки Бей, помак, вероятно получил образование в Швейцария или Германия, с когото свободно разговарят на немски език. Той е също така бивш преподавател във Военното училище в София и основател на турското педагогическо училище в Пловдив.

В края на втората статия „Ислямът в България“ Абдуррахман Сеохарви отново се връща на темата за образованието на мюсюлманите в България като подчертава важността на реформаторското дело на Халил Зеки. Тук той цитира няколко цифри за училищата, за да даде възможност на читателите на „Комрид“ за съпоставка с положението в Индия.

Статиите на Абдуррахман Сеохарви за посещението му на Балканите през август 1912 г. ни дават забележителна информация за линиите на разде-

ление и обединение, които се очертават в света в началото на XX век. Самият автор, дошъл от далечна Индия, живял в Германия, посещавал множество европейски градове, юрист с европейско образование, учен и адвокат в Делхи е човек с ясно изразени симпатии към мюсюлманския свят и предразсъдъци към Запада. Наред с предразсъдъците му към европейската култура и Запада, той има жив интерес да опознае света, да сравнява видяното с европейските страни и със своята родина, да намери измеренията на близостта, която търси преди всичко в света на религията. На Балканите Сеохарви среща хора от различни вероизповедания, пол, социално положение и начин на живот. Тази комуникация поражда у него чувства на общност или отчуждение, които той се опитва да изрази в статиите си. Приобщен към мюсюлманския свят, все пак чувството на най-силна общност той преживява с образованите мъже на негова възраст, близки до неговата социална среда. Като модерен млад човек, индийският учен се впечатлява най-вече от успешната организация на училищната дейност, от търговския размах, от качествената редакторска работа и от възможностите за културен напредък. Статиите му са интересен и различен източник за българското общество в навечерието на Балканските войни, за мюсюлманската общност по това време в България и Сърбия, както и за личности, останали извън полезрението на българската историография.

* * *

Тези три кратки статии са написани от Абдулрахман Сеохарви и са публикувани в ежеседмичното списание „Комрид“ (Другар), издавано от Мохамед Али в Делхи, а по-късно в Калкута. Статиите излизат в броевете от 31 май, 7 и 14 юни 1913 г. За нещастие, от списанието е запазен само един екземпляр. Подвързано в два тома за годините 1911-1914, то се пази в Библиотеката Джамия в Делхи. Микрофилмово копие от изданието се намира в библиотеката на музея „Неру“ в Ню Делхи.

„Комрид“ се публикува с единствената цел за обновление на мюсюлманите в Индия – събуждането у тях на самоуважение и гордост. Цялостната насоченост на списанието е създаването на чувство на самоопределение у индийците и преди всичко – у мюсюлманите в страната. Мохамед Али е бил склонен да гледа на Турция, и особено на нейното минало, като на общо наследство на мюсюлманите и следователно е бил винаги готов да защитава и поддържа Турция и поданиците ѝ мюсюлмани, срещу онова, което той определя като посегателство на Западноевропейските християни и предимно Англия, господстваща тогава над Индия.

Ето защо не буди учудване фактът, че посочените три кратки статии са намерили място на страниците на „Комрид“. Възможно е дори да са били специално поръчани.

Абдурахман Сеохарви по всяка вероятност е един от младежите индийци, получили образование в Англия. На връщане оттам той посещава Ниш, Белград, София и Пловдив. Сведенията за състоянието на исляма и мохамеданите в тези две страни, които А. Сеохарви дава, са без съмнение преднамерени. Въпреки това, те ни предлагат един поглед върху психиката на мохамеданите в тези две страни по онова време, проблемите и въпросите, които са стояли пред тях. Статиите са интересни още и поради картината на всекидневния живот в София и Пловдив, която те рисуват.

Цифрите и фактите, цитирани в статиите, може би не се основават на достоверна информация. Съществуват очевидни противоречия във фактите и погрешност на тълкуванията. Това явно произтича от обстоятелството, че авторът е прекарал само около 15 дни в четирите града и се е срещал, случайно или преднамерено, само с някои мохамедани. При това неговата цел очевидно е била да запознае индийските мюсюлмани с трудностите, при които живеят мюсюлманите в България и Сърбия.

Независимо от преднамереността, тези статии са важни, тъй като запознават индийския читател с държави и народи, за които по друг начин едва ли би научил. Самият факт, че един индиец е посетил България и Сърбия през 1913 г., е вълнуващ – поне за индийците.

**Проф. Сатиндер Кумар Видж¹⁰,
секретар на центъра по българистика, Делхи**

* * *

Ислямът в Сърбия¹¹ Абдурахман Сеохарви

The Comrade, 31 май 1913, стр. 439 – 440.

Аз бях прочел с голям интерес статии за мохамеданите в Китай и Русия в „Другар“ и от тях се бях вдъхновил да проуча положението на мохамеданите в Сърбия и България по пътя ми към Константинопол. Имах възможност да престоя в тези държави за около две седмици и с радост мога да кажа, че се натъкнах на изключителни възможности, за да получа истинна и автентична информация.

В Сърбия аз бях в Ниш и в столицата. В Белград имах честта да бъда гост на Шейх-ул-Муфтиан, който в голяма степен е източникът на моята информация. Мухамад Рамзи бей е на около тридесет години, но човек трудно може да си го представи от наша гледна точка. Той работи в условия на най-ограничена свобода, за да смекчи условията на живот на неговите единомишленници в Сърбия. Ние имахме много и повтарящи се дискусии за състоянието на съв-

ременния мюсюлмански свят, но, за да не се отклонявам, аз ще пиша само за съвременното състояние на сръбските мохамедани.

Броят на мохамеданите в цяла Сърбия е двадесет хиляди. Този брой се основава на правителствената статистика и е съгласуван с мюфтиите. Освен тях, в Белград винаги са живели около хиляда или две хиляди не сръбски мохамедани, които идват тук през цялата година, за да се занимават с незначителна търговия. Тези външни хора са най-вече албанци и босненци, които, идвайки в Сърбия, оставят техните семейства в родните си страни, защото няма никакви гаранции за личната безопасност на мохамеданите тук. Въпреки че Сърбия доскоро е била част от Отоманската империя, никакво свидетелство за отоманската окупация или управление не може да се открие сега. Всичко, което е останало, за да напомня за тях, са руините на турската крепост в Белград, един хамам, гробът на Мустафа паша и няколко пленени турски пушки. Всичко друго е подложено на яростно унищожение в ръцете на правителството и християните. Надгробният камък на Мустафа паша лежи пречупен извън мавзолея и надписите на входната арка са заличени, с изключение на думата Мустафа. Това е направено преди няколко години по време на периодично избухващи метежи на християнски фанатизъм. Днес няма турци в Сърбия, освен шест семейства, живеещи в Ниш и Белград. В Белград аз имах шанса да се срещна с един стар мъж на 77 години, който е един от малкото оцелели от времето на турското управление. Когато го попитах какви промени най-общо са настъпили оттогава в страната, той отговори „Ефенди, само това. Където имаше къщи, сега са пътища, където имаше пътища, сега са къщи. Където имаше джамии, сега са кафета. В Белград и навсякъде християните не са оставили нищо“. В Сърбия за първи път научих какво християнска Европа е направила и прави с мохамеданите и аз почувствах тръпки, когато помислих какво им престои в бъдеще, ако тази жестока ръка не бъде възпряна от страна на Турция. Ако продължава тази тема по-нататък, ще излезна извън обсега на тази статия, въпреки че това, което чух и видях, ме подлуди.

Материалното положение на мохамеданите е много лошо и не може да бъде другоаче, доколкото те се намират под политическо, икономическо и социално потисничество. Няма нито един богат мохамеданин в цялата страна. Всички те принадлежат към земеделските труженици, с изключение на няколкостотин, които печелят достатъчно добре, за да си осигурят сносен живот. Сръбската политическа линия е насочена към систематично обедняване на мохамеданите и така притиснати от нуждата, те трябва или да изчезнат, или да приемат християнската вяра и да се слеят с християните. Но въпреки че са бедни откъм земни блага, мохамеданите са богати откъм морални и социални добродетели, присъщи на исляма. Навсякъде те са известни като хора, водещи по-прост и по-чист живот, от които и да били други хора в страната. Пороци като пиянство, хазарт, сексуална разпуснатост са напълно непознати сред тях. Техният семеен живот е по-патриархален от този на християните. Жените се

движат свободно, но съблюдают пурдах – покриват цялата си фигура и голяма част от лицето. Полигамията е рядка или никога не е практикувана. Сред бедната класа облеклото и на мъжете и на жените е различно от това на християните и това, аз вярвам, е резултат от специалните изисквания за живот, различен от този на други общности, от пурдах сред жените и от желанието да се различават от християните. Но най-лесният знак за тяхното припознаване е фесът, който бавно, но сигурно се превръща в шапка на мохамеданите в света. Въпреки че са сърби, мохамеданите се различават по външен облик от немюсюлманските си сънародници. Причина за това, аз мисля, е отражението на различното обкръжение. Няма да стреща много, ако кажа, че сърбите мохамедани приличат на индийските балуджки и афганите по външен вид. Посъстоятелните и турците носят европейски или турски дрехи и по начин на живот не се различават много от турците. Мохамеданите страдат от сакатлък от всякакъв вид. Няма нито толерантност, нито правда за тях. Всички до един страдат от християнско потисничество и официално потисничество. Положението на наемниците, обработващи земите, е като на илоти и роби и отношението към тях често е жестоко и варварско. Правителството винаги е готов партньор във всички криминални и незаконни опити за тяхното изстребване или насилствено християнизирание. Само преди няколко години чрез намеса на турското правителство им е разрешено да се молят в джамиите и да произнасят езан. Сега има много малко джамии в Сърбия и правителството пречи на тяхното издигане. В Белград има само една джамия, не много отдавна са били единадесет, но всички те една след друга са разрушени от християните. Но мохамеданите не намаляват. Съхранените добродетели на исляма ги спасяват, иначе те биха изчезнали при тези неблагоприятни условия. Те са много религиозни и всички те питаят любов към исляма в техните сърца. Нито обещания за награди или заплахи за наказания ги карат да се поколебаят в тяхната вяра. Дори когато се стигне до връхната точка, предпочитат смъртта пред отказа от исляма. Но силата на религията в обкръжението, в което мохамеданите се оказват по целия свят, е само оръжие за защита и само то няма да ги предпази за дълго от обединените сили, които заплашват тяхното съществуване. Необходимо е те да преминат през един доброволен процес на промяна, за да се окажат в хармония с обкръжаващите ги условия, които са им наложени, да се стегнат, за да си осигурят победа в битката за съществуване. Това може да се подsigури само чрез образование, което да ги приспособи към новите условия. Липсата на образование на мохамеданите в Сърбия ги поставя в крайно безнадеждно положение. Този провал не е изцяло техен. Мохамеданите, като всички субекти на държавата, плащат данъци с образователна цел, но те не получават обратно дори малка част от това, което плащат, за подкрепа и функциониране на държавните училища и колежи. Мохамеданските образователни институции са ограничени до Макатиб–и–Ибтидай, които поне номинално се подкрепят от правителството. Тъй като мохамеданите са бедни, те не могат

да си позволят нещо повече. В повечето мохамедански училища има само по един учител и често същият този учител трябва да пътува от село в село, за да дава уроци, които се ограничават в голяма степен до теология и се провеждат на сръбски език, но мохамеданите пишат с турски или арабски букви. Освен математика, география и история, изучава се малко и турски език, но на неговото преподаване и изучаване правителството гледа с голяма съмнение и неудоволствие.

В Белград има държавен университет, но има само двама мохамедани, които учат там и нито един от тях не е сърбин. Те са от Босна. Единият изучава математика, а другият – филология. Следващата година около 20 студенти се очаква да живеят в Сърбия и те ще могат своевременно да подпомогнат сръбските мюсюлмани по отношение на техните образователни нужди. Но не трябва да забравя да спомена, че има двама сърби, върнали се от Европа и принадлежащи към споменатите турски фамилии, единият от които е в Ниш, а другият в Белград. И двамата са учители в средни училища.

В очите на държавата мохамеданите нямат статус. Законите за тях съществуват само на книга. Те са изключени от военна служба. Няма нито един мохамеданин на отговорна държавна служба. Като цяло има стотина мохамедани на правителствена служба, като всички те са на ниски и незначителни постове. Легалната позиция на мохамеданина е като тази на християнина, но мохамеданинът не може никога да се надява да спечели дело, ако насрещната страна се случи да е християнин. В брачните и наследствени дела се следва шериятът. Брачният договор никах се сключва от мюфтиите и те влизат в състава на брачните съдилища в случаи на молби за разтрогване на брака или имуществени спорове. Случаите, отнасящи се до разтрогване на брака и имуществени спорове, се изслушват от религиозния водач Шейх-ул-Муфтиан, но всяка една от страните има право да пренебрегне шерията и да се обърне към цивилните съдилища. В мохамеданските съдилища законът за свидетелствата и процедурите са също мохамедански.

Идеята за единство на мюсюлманския свят не отсъства от умовете на сръбските мохамедани. Хутбето се чете в името на халифа, който е известен като Мухаммад-Халифа-и-Мухаммад-ур-Расулах. Турско-италианската война възбуди дълбока загриженост и аз сам бях свидетел на тълпи от мохамедани, идващи при Шейх-ул-Муфтиан всяка вечер да питат за последните новини за муджахидините в Триполи. Ежедневно се извършват молитви за победа на отоманското оръжие и значителна сума от пари постъпва всеки месец към фондовете на обществото на Червения полумесец.

За бъдещето на тези двадесет хиляди мохамедани аз мога да кажа, че то е същото, като бъдещето на мохамеданите във всички части на света. Има движение в исляма и то напредва, движение към прогрес и умерено развитие. Но засега то е само спял инстинкт на оцеляване, очакващ еволюцията на са-

мосьзнанието, за което сигурен съм, че ще дойде време. Всички трябва да работим за това.

Ислямът в България¹²
Абдурахман Сеохарви

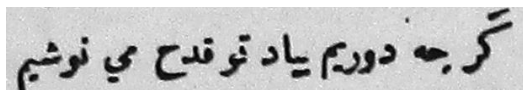
The Comrade, 7 юни 1913, стр. 458 - 459.

От столицата на Сърбия аз се запътих за столицата на България. Когато наближих София, погледът ми прикова една византийска катедрала. Златното ѝ кубе блестеше в далечината. Когато приближихме, тя започна да излъчва спокойствие, изпълни пространството, докато започна да доминира цялата панорама и се изправи пред нас, като символ на собственото си могъщество. София, като другите столици, е наскоро преустроена с много средства, добре планирана, безинтересна, сякаш излята. Този нов Санкт-Петербург е израз на бунта на Запада срещу разточителството на Изтока. Населението се състои от различни елементи. Но аз се отчаях, когато не видях нито един мохамеданин в тази столица на току-що откъснала се от протектората и зависимостта от Отоманската империя страна. Имаше не повече от 50 турци, живеещи тук. Както и да е, аз се сдобих с информация къде трябва да отида и почувствах облекчение. На следващия ден, когато лениво се разхождах по Кралската алея сред гъста тълпа от добре облечени мъже и жени, между които се виждаха много офицери в униформи, чиито саби потракваха по паветата, докато преминаваха, аз се чувствах отегчен от монотонността на европейския живот, който е еднакъв навсякъде. Очите ми внезапно срещнаха и се вторачиха в две черни красиви очи на жена близко до мен. Нейната коса беше дълга, разделена на две страни, така черна, както зениците на нейните очи. Цветът на лицето и беше кафяв и тъмен като моя и, усмихвайки се невинно, се показаха нейните зъби, перленобели като контраст. Главата и беше покрита с бяла кърпа, която прикриваше дългата и коса, увиваше я и ѝ придаваше форма. Тя беше бедна. Но защо изобщо тя прикова към мен нейните красиви мистични очи! Може би като мен усещаше взаимно припознаване. Аз я разпитвах по всеки начин, по който можах да се изразя. Тя не разбираше нито дума от това, което казвах, нито пък аз разбирах нейната реч. Дори нейните жестове ми изглеждаха странни, както и моите на нея. Изведнъж ми хрумна нещо. Аз повторих Каламата и тя, стискайки моята ръка с удоволствие в нейните нежни кафяви ръце и каза:¹³

لا اله الا الله محمد الرسول الله

И смеейки се, доволна пое по пътя си. Аз смятам, че беше циганско момиче и мисля, че може би е истинна идеята на някои филолози и етнологични, че първоначалният дом на циганите е Индия. След това научих, че имаше между шест и седем хиляди цигани мохамедани в София.

От София отидох във Филибе (Филипопол), който е център на мохамеданите в България. Градът изглежда като Белград. Той е със смесено население от християни и мохамедани, но мохамеданите, включително и циганите, не са повече от дванадесет хиляди. Като се отдалечих от гарата, аз минах покрай една джамия, където видях мюсюлманин да продава студена турска напитка – шербет на няколко забулени госпожи, Рамазанът още не беше започнал. Няколко работници копаеха на известно разстояние, с впити в изпотените им глави фесове. Мина един турски господин, който трудно си проправяше път през голям брой българи християни, събрани около него. Не беше възхитителна картина, но след моето разочарование в София това беше едно приятно впечатление. На следващата сутрин се обадох на редактора на „Балкан“, единственият мохамедански вестник в България, за който научих в София. Не трябваше дълго да чакам и да чувам бръмченето на двигателя на пресата, изхвърлящ копия от вечерния брой на вестника, преди да бъде приет. Адем Рухи бей седеше в редакторското си кресло. Офисът не изглеждаше по-зле от офиса на добър индийски вестник в Индия. Той беше среден на ръст и склонен към напълняване. Неговото лице излъчваше любезност и решителност. Той е един от тримата лидери на мюсюлманите в България, трио от приятели, посветили времето и енергията си за подобряване на условията на живот на техните някога властни, но сега победени братя по религия. Той говореше английски. Когато му казах, че съм от Индия, той имаше повече въпроси към мен, отколкото аз имах към него. Той беше ту зарадван, ту натъжен, когато му разказвах за хубавите и лошите неща в моята страна и аз бях упълномощен да предам едно послание на добра воля към мохамеданите в Индия от името на мохамеданите в България.¹⁴

Той ми каза, че би искал да ми покаже централната джамия и, оставяйки химикала, който все още държеше, пхна ръката си в едно чекмедже, взе един пистолет и го сложи в страничния си джоб. По-късно научих от другите, че в случая с него това не беше само от предпазливост, но абсолютна необходимост. Джамията е сграда в мюсюлманско-византийски стил и е добре обзаведена и декорирана с вкус отвътре. Имамът рецитираше Корана и група от млади мъже го слушаха с прехласнато внимание. Граничещ с джамията е клуб, където всяка вечер групи от петнадесет- тридесет млади мохамедани се събираха да четат турски вестници, да пият кафе и да дискутират социалните

и политически теми, които ги засягаха. От тука ние се запътихме към мохамеданското джамийско настоятелство, за да се видим с мюфтията. Веднага щом той се появи, нас ни извикаха. Мюфтията, един възрастен джентълмен в зелена роба и бял тюрбан с фес, седеше заедно с неговия асистент на диван и двама чиновници седяха отляво и дясно по-долу. Разговорът естествено беше около настоящия упадък на мохамеданите в света. „Но какво да се направи, сър?“ попитах аз накрая. Това е отговорът на втория главен „алим“ и юрист в България „Най-наложителната и неотложна нужда е нуждата от радикална реформа на стереотипната мохамеданска система на образование, на мода по целия свят. Старите семинарии в Азия, Европа и Африка, които подготвят учащите се за нищо друго, освен за свещеничество – нещо, което не се признава в ислямския свят – са главната причина за изостаналост в света. Ходжата (Мувли) трябва да бъде витална и работеща част от тялото на исляма, а не само паразит, който се моли,.. Веднага след това беше сервирано кафе и ние се сбогувахме.

На следващия ден редакторът ме представи на Халил Зеки бей, директор на мохамеданските училища в България. Той е помак (български мохамеданин). Той е вторият член на триото. Беше направил повече от всички останали за популяризирането на модерното образование сред мохамеданите. Той е практичен мечтател. Наскоро беше основал педагогически колеж във Филибе и скоро, ако се появи възможност, ще приложи на практика и други негови схеми, с които е пълна главата му. Всичко, което е необходимо за мохамеданите в България, са още малко мъже като него. Той ме заведе да видя това училище. Тъй като беше по време на ваканция, не можах да видя учащите се. Сградата беше в процес на ремонт. Въпреки че беше просторна, имаше проста структура. Но както всички знаят, Ахгар беше започнал със сламено бунгало. Неотложна нужда на този педагогически колеж беше да се пребори със злостния ефект на българското право, което не позволява на никоя личност, която не е български поданик, да бъде назначен или работи като учител в мохамеданско училище. Училището имаше ефикасен персонал и добра библиотека и вече беше произвело няколко квалифицирани учители. Директорът също редактира и публикува списание по педагогика на турски, за да промотира тази специалност.

Този следобед бях представен на един стар християнски господин, който беше изразил желание да ме види. В дълъг разговор, в който проследи цялата история на България, той описа постепенното отдръпване на отоманците като голямо нещастие. „Не – каза той – няма свобода тука. Ние управлявахме страната по време на царстването на Турция. Сега правителството е наше, но други ни управляват. Ние сами не можем да предизвикаме война или да отстояваме мир. Бяхме продадени на Русия. Ние трябва да се борим срещу Турция, когато ни заповядат, за да я отслабим и да унищожим себе си. Правосъдието на турците беше жестоко, но еднакво за всички. Сега нашите съдии

използват скъпи европейски методи, за да разрушат правата на нефаворитизирани класи и хора. Турците бяха защитници на всички религии. Сега няма толерантност дори и за християните от различни деноминации. Всички тези добре построени къщи, които виждаш наоколо, нито една не принадлежи на нас. Те бяха построени върху руините на нашите домове от чуждестранни капиталисти. О! Където виждаш тези къщи на удоволствието, бяха някога нашите щастливи домове – наши собствени“.

Вечерта отидохме в градската градина и Халил Зеки Бей ми каза, че съм поканен от Ахмед Фаик Бей, където ще имам възможност да срещна няколко видни представители на мохамеданите в България, които на драго сърце ще ми дадат информацията, която ми е необходима. Тази градина е като природен парк. Спокойна вода се разстиляше пред нас. Здрачаваше се. По пътя минаваха християни, мъже и жени, със славянски и гръцки черти, облечени в германски или руски стил; военни офицери в бели туники и сини бричове, светски жени по последна парижка мода, оформяха картина не много различна от онази, която можеше да се види в Северна Европа. Само от време навреме, когато минаваше живописно облечен албанец или кюрд, когато се мяркаше червеното и черното на някой фес, който изчезваше в далечината, или пък се дочуваше музикалният смях на група забулени госпожи в черни копринени дрехи и красиво спускащи се яшмащи, само тогава се чувстваше, че сме на границата на Ориента. Когато се връщахме, видях всички джамии осветени, а новолунието предизвестваше навечерието на месеца Рамазан. Джамии-те бяха осветени или заради Рамазана, или заради юбилея на султана, Халифът. Аз бях радостен да срещна толкова много представителни български мохамедани тази вечер. Почти всички бяха обещаващи млади мъже, които бяха завършили своето образование в Константинопол, а някои от тях се бяха изучили в университети във Франция или Швейцария. Те са надеждата за началото на ново време за исляма в страната. Ахмед Фаик Бей, третият член на триото, е търговският принц на България. Той има изключително широка колониална търговска дейност и управлява най-голямата търговска къща в страната. Той ми каза, че на драго сърце би общувал с търговските същи в Бомбай, Калкута или Рангун, за да разшири мохамеданската търговия. Срещата продължи до полунощ. Халил Зеки Бей действаше като преводач, превеждайки от турски на немски за мен и от немски на турски. Въпреки различията на раса, държава, цвят, език и всичко друго, ние взаимно се чувствахме толкова близки един до друг, сякаш бях роден и израсъл в България. Такова е братството на исляма.¹⁵

جین و مرہ مارا ہندوستان مارا * مسلم ہن م وطن ہی سارا جہاں مارا

Накратко съм изложил резултата от нашия разговор и дискусиите във втората част на тази статия.

В първия ден на Рамазан първото нещо, което чух сутринта, бяха новините за нападение над бедни безпомощни български мюсюлмани на границата от християни, при което полицията и жандармерията са имали водещо участие. Българи, подтиквани от перфидното си правителство, са ограбили и подпалили мохамедански села и са извършили шокиращи жестокости. Властта окуражава това, за да накара мохамеданите да напуснат страната или да приемат християнството. Следобед аз отидох да видя едно мохамеданско село. Имаше мъже с чалми, възрастни, но с вдигнати гордо глави, както и възрастни матрони, които наблюдаваха и помагаша от време на време на своите синове и дъщери, работещи на полето. Жените не бяха забулени. Няколко момичета си бърбреха тихо, пъхнали ръце в престилките си. Две цигански каруци стояха в далечината и жени с деца на ръце бързаха нагоре-надолу. Беше запален огън за приготвянето на вечерята. Слънцето залязваше. Аз се почувствах пренесен в земята на Палестина, в Библейските времена на Авраам. Какъв невинен и прост живот бе това. И това бяха жертви на жестоко потисничество от страна на хора, които се смятаха за последователи на Принца на мира. Само преди няколко години, хиляди саби биха били извадени, за да отмъстят за един обиден поглед към тези невинни момичета, но сега повеленията на Халифа не се спазваха. Като стоях срещу един от тези патриарси, слушайки го гласно да говори за славата на турците и миналото на исляма, забелязах лишението му от блясък очи, вторачени далеч в пространството. Той като че гледаше в бъдещето. „Деца мои, ни каза той, Бог не е изоставил своята религия. Той ще възстанови славата на исляма.“

В полунощ напуснах Филибе и заминах за Константинопол. Дойдох тук като чужденец. Заминавайки си, трябваше да си обеща, че това не е сбогуване, а че ще дойда отново. Иншаллах.

Ислямът в България, II¹⁶ **Абдурахман Сеохарви**

The Comrade, 14 юни 1913, стр. 458 - 459.

По време на турското владичество е имало два милиона мохамедани в България. Но след Руско-турската война, когато християнско управление е наложено над страната, голям брой мохамедани доброволно са емигрирали в Турция. Причината за това не е, че мохамеданите, които някога са били властници и независими, не искат да живеят при новите условия, но начинът, по който е отсъдено да бъдат третирани от християнското правителство. Всички мерки – от социален остракизъм до конфискация и избиване – са предприети срещу тях, за да се осигури тяхното оттегляне. Сега броят на мохамеданите по данни от последната официална статистика е 950 000. Този брой включва ци-

гани, чийто брой е около 200 000. Мохамеданското население в столицата е между 6000 и 7000, като всички те са цигани. Има не повече от 50 турци в София. Във Филибе (Филипопол), центъра на мохамеданите, този брой не надвишава 12 000, включително и цигани. Общо взето, мохамеданите живеят в села и в гранични региони. Само няколко от тези селища са изцяло мохамедански. Някои от най-важните мохамедански поселения са Русчук, Шумен, Разград, Плевен и Видин. Мохамеданското население се състои от турци от чист и смесен произход, помаци и цигани. Помациите са истински българи, чада на българската земя, които са приели ислямската вяра. Циганите са скитаци племена, без собствена земя и техният произход е несигурен. Турците съставляват основния дял. Помациите не надвишават малкия брой от 5%. Останалите са цигани. Езикът на турците и циганите е турски. Помациите говорят български, но някои от тях разбират турски.

По отношение на ценното имущество, мохамеданите могат да се разделят на три класи. Първата класа се състои от едно малцинство от търговци. Те имат равен дял в българската търговия, но той не е голям. Ахмад Фаик бей е единственият мохамедански и български търговец, който контролира колониалната и континентална търговия. Средната класа е представена от земеделското мохамеданско население. При турското управление те са били в най-процъфтяващо и проспериращо положение. Сега тяхното положение е на робби. Икономическият натиск от грабителски данъци и изтезващи ренти, политическият натиск, принудително продаване на земя на номинална цена, социалният натиск на едно враждебно обкръжение – всички те са ги притиснали до едно безнадеждно положение на лишения и мизерия. Третата класа са циганите, които нито имат гордост, нито занятия, които да им дадат самочувствие. Техният живот е едно безкрайно скитосване. Те седят, съзерцавайки слънцето през деня, и си лягат, вторачени в звездите през нощта. Те също страдат ужасно от безпричинната жестокост на преследвачите на исляма. Но те изтърпяват своите страдания, както впряг от елени изтърпява набезите на зверовете.

Всички мохамедани принадлежат към ханифската школа на сунитския ислям. Религията играе впечатлителна роля в техния живот. Има 1200 джамии в България, от които 400 или 500 са в по-големите градове. Във Филибе (Филипопол) има 18 джамии. Джамииите се подкрепят от вакъфите (религиозни фондации), но те не се управляват добре поради невежеството на мутавалиите (управителите). Правителството също се намесва в тяхното администриране и конфискацията не е нещо необичайно. Животът на мохамеданите е предано религиозен. Те са простодушни, честни, откровени и куражливи и тези качества особено изпъкват поради това, че живеят сред нация с очевидна липса на честност и откровеност и също така лишена от кураж. Положението на жените е също като в Турция и те се наслаждават на далеч по-голяма свобода от техните сестри в Индия. Съблюдаването на предписанията на корана е ограничено до необходимостта да се носи яшмак извън дома и до отделянето на

мъжете от женските компании. Семейният живот на мохамеданите, както бях уведомен и от мохамедани, и от християни, е по-щастлив и чист от този на християните. Полигамията е рядка, ако изобщо се практикува, и голяма почит и уважение е засвидетелствано на жените дори и сред селската класа и циганите. При условие, че възникнат въпроси, свързани с брака, зестрата, развода и наследството, е разрешено да се прилага законът на мохамеданите, като най-високо стои съдът на главния мюфтия в София.

След Берлинския мирен говор е имало много мохамедани турци в администрацията на страната. Голям брой помаци (български мохамедани) са служили в армията. Но това не е продължило дълго. Лека полека мохамеданите са били изтласкани от цивилна и военна служба. Днес в цялата страна няма и един мохамеданин, назначен на граждански или военен пост. Халил Зеки бей, който е помак, беше последният мохамеданин професор във Военния колеж. И при всичко това, мохамеданите са подложени на тежък данъчен гнет за покриване на военните разходи на страната.

По същия начин мохамеданите са изцяло изключени от полицията. Мохамеданите имат права според мирния договор, които са международно гарантирани, но те са поголовно потъпкани, при това съвсем явно. Тяхното положение е по-лошо дори и от това на евреите в Русия. Но мохамеданите са обединени и в един смел фронт срещу тези трудности. Те са вдъхновени и докоснати от новия живот, който е засвидетелстван в общото събуждане на исляма. И те знаят това. Освен това, те изпитват удовлетворението да бъдат истински вярващи и дори да изчезнат в битката, те ще допринесат за успеха на тяхната вяра. След Мека и Медина мохамеданите на България гледат към Константинопол. Хутбето се чете в името на негово величество султан Махмуд V във всички джамии на България. Правителството се е опитало по всякакъв начин да отклони мохамеданите от халифата. Но това е невъзможно. „Ако те съборят всички наши джамии, ние ще четем хутбето от нашите покриви и те ще ни чуят да провъзгласяваме свещеното име на халифа“ възмутено проплака един млад мъж, връщаш се от Европа, в отговор на моя въпрос.

Турско – италианската война се разглежда като първата война в серията от кръстоносни походи. Говори се, че втората ще бъде Балканско-турска война. Предсказват и трета. Мохамеданите на България са допринесли най-щедро за облекчаване на страдащите от Триполи и има български мохамедани доброволци, които се борят за запазването на мохамеданското управление в Триполи. Българските мохамедани нямат политическа организация, въпреки че те са възнамерявали да оформят Конгрес, ако е възможно. Те притежават един всекидневник, наричан „Балкан“. Той се публикува от Адем Рухи бей на турски. Основан е преди осем години и има голямо разпространение в България и в Турция. Вестникът винаги е имал проблеми с правителството и само преди една година последният му редактор е бил осъден на шест месеца затвор. Абонаментът за чужди страни е L1-11-0.

Но най-големият фактор за напредъка е единната система на образование. Мохамеданите в България са постигнали това. Но тяхното образование се сблъсква с много и различни трудности. Всички мохамедански образователни институции се подкрепят от религиозни дарения. След войната властта конфискува всички сгради на медресета и мактаби в България. Сега те се използват за канцеларии или училища. Под един или друг предтекст повече от половината религиозни дарителски институции са разтурени след войната и подкрепата на мохамеданското образование е отнета. Цялото население, включително мохамеданите се облагат с данъци, които се използват и за образование, но те никога не отиват за образованието на мохамеданите. Правителството цели с това ограничение мохамеданите да останат невежи по отношение на своя майчин език, който е турски, и да се отчуждят от текста на Корана и от религията си. Нещо друго, което застрашава мохамеданите в България е, че повечето обещаващи мъже от младото поколение, които получават образованието си в Константинопол или в Европа, предпочитат да останат да работят в Османската империя и остават там като турски граждани. Това води до интелектуална и социална деградация. При това положение не бива да се учудваме, че грамотните християни в България са 60%, а мохамеданите – само 10%.

Мохамеданската младеж посещава мактаби, където изцяло се преподава религиозно знание. Тези мактаби не са различни от нашите в Индия. Реформисткото движение на Халил Зеки бей е стартирало и училища по новата система са установени във Филибе (Филипопол), Варна, Русчук, Видин и други места и тази година Педагогически колеж е установен във Филибе (Филипопол), за да се пребори с ефекта на законите, които не разрешават на никоя личност, която не е български поданик, да бъде назначавана в мохамеданско училище. Всяка година мохамеданите се събират на Образователна конференция. Очаква се, че добри резултати ще бъдат постигнати с тези нови инициативи. Броят на училищата е около 1100 с около 1700 учители, мъже и жени. Днес броят на момчетата, посещаващи тези училища, е 42000, а броят на момичетата е около 10000. Тези последни цифри показват, че мохамеданите в Индия биха могли добре да се поучат от мохамеданите в България. Относно бъдещето на мохамеданите в България е трудно да се правят прогнози. Аз се доверявам на мнението на един млад мъж, който ми каза, че „това зависи от бъдещето на Турция“ и той беше подкрепен от друг млад мъж, който ми каза, че „бъдещето на целия ислямски свят зависи от бъдещето на Турция“.

Превод от английски език: Петър Воденичаров

¹ Изследването е извършено в рамките на проект “Knowledge Exchange and Academic Cultures in the Humanities: Europe and the Black Sea Region, late 18th – 21st Centuries — KEAC-BSR”. This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No 734645.

² Abdurrahman Seoharvi, Islam in Serbia, The Comrade (Weekly Journal, Editor – Muhamad Ali), Delhi, 31. Mai 1913; Abdurrahman Seoharvi, Islam in Bulgaria, The Comrade, 7th June 1913 pp. 439-440; Islam in Bulgaria II, The Comrade, 14th June 1913, pp. 458-459. Копията от статиите на Абдурахман Сеохарви, заедно с бележките на д-р Сатиндер Кумар Видж се съхраняват в Централен държавен архив, ЧП 907к.

³ Войната между Турция и Италия от 1911 г.

⁴ Satinder Kumar Vij, Materials Related to the history of the Balkan Region Available in India, Архив на БАН, Ф. 163с, оп. 3, а.е. 259, л.44 - 49.

⁵ Кемил Айдын, Идеята за мюсюлманския свят: интелектуална история на света, Култура, бр.21, 2017. Авторът посочва и имената на няколко водещи в това движение индийски мюсюлмани.

⁶ Вж. Abdurrahman Seoharvi, Eine kritische Pruefung der Quellen des islamischen Rechts, London, 1914.

⁷ Вж. Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft, Bd. 74, 1920, IV: Mitgliedernachrichten:

<http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/dmg/periodical/tpage/65262?query=uray>

⁸ Адем Рухи Бей е изтъкнат представител на младотурското движение и редактор на издания в Пловдив всекидневник на турски език в. Балкан. Вж. по-подробно за вестника и неговия редактор дипломната теза на Ayce Feride Yilmaz, The Ottoman Balkan Gazette as an Agent of Empire Within the Bulgarian Nation State 1910-1911, MA Thesis, Central European University, History Department, Budapest 2013. file:///C:/Documents%20and%20Settings/x/My%20Documents/Downloads/yilmaz_ayce.pdf

⁹ Не успяхме да издирим подробна информация за Халил Зеки Бей и да съставим цялостна негова биография. Участник в Младотурския комитет с такова име, е споменат като преводач в българското търговско представителство в Скопие, когато заради политическите си връзки е арестуван от османските власти. В Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ в София се пази негова книга за историята на България, предназначена за турските училища в България. Вж. Халил Зеки, Българска история (За мюсюлманските училища), Пловдив, Печатница „Балкан“, 1912, 36 страници (на турски език). Вероятно е Халил Зеки Бей да се е преселил в Измир след войната, където е журналист и основател на спортния клуб в града.

¹⁰ ЦДА, ЧП 907к, л. 2-3. „Защитил аспирантура в България на тема: „Испанската гражданска война в творбите на Д. Димов и Хемингуей“. Чете курс по българска и балканска история. Секретар на индийския център по българистика. Намерил различни документи в индийските архиви за миналото на Балканите и България. Готви книга за Балканските страни.“ – пак там, л. 1.

¹¹ ЦДА, ЧП 907к, л. 28-29.

¹² ЦДА, ЧП 907к, л. 30-31.

¹³ „Един е Аллах и неговият пророк Мохаммад“. Преводът е на Сатиндер Кумар Видж.

¹⁴ „Каквото знаем, ще го напишем“. Преводът е на Сатиндер Кумар Видж.

¹⁵ „Китай и Арабия заедно с Индия с мюсюлманите в света са сродени“. Преводът е на Сатиндер Кумар Видж.

¹⁶ ЦДА, ЧП 907к, л. 32-33.